

Quo vadis, magyar egyházi oktatás

A második világháború utáni Magyarország negatív rendszerváltozásának (a „kommunizmus”-nak) áldozatul esett az egyházi iskolák zöme. Míg a katolikus egyház nyolc, a református egyház egy középiskolát megtarthatott – 1952-ig –, az evangélikus egyház minden iskolájában megszűnt az oktatás.

Két évvel a háború után, a monologizáló „szocialista” hatalom előretörésével Moszkvából részben delegált részben irányított kommunista politikusok mind többet emlegették Lenin szavait, hogy „a vallás a nép ópiuma” „afféle szellemi pálinka, amelybe a töke rabszolgái belefojtyják emberi mivoltukat”. Szakmaibb hangvételű indoklásaikban a XIX. századi polgári törekvések követését helyezték ki-látásba, miszerint követelték „az államnak az egyháztól való teljes különválasztását”. Így harcoltak a „vallási kód ellen”.

1948. június 16-án a magyar országgyűlés elsöprő arányban (230:63) megszavazta az 1948. évi 33. törvényt „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában”.

Nem feltétlenül államosítással vetettek véget egyházi iskoláinknak, hanem – mint az evangélikus oktatás zászlóshajójaként emlegetett Fásori Gimnáziumban – szünetelt illetve megszűnt a tanítás. Formálisan a fásori épület „1952. július 1-jétől az állam és az Evangélikus Teológiai Akadémia közös használatába ment át.”¹ Az intézmény jogutód nélkül szűnt meg, tehát diákjai szerzetesét szóródtak, más gimnáziumokban érettségiztek. Kitérő tanárai kara is elszéledt, felszívódott a kor magyar iskolarendszerében, s kisebb-nagyobb sikerrel folytatta pályáját: még olyan tanár is akadt közöttük, aki nem sokkal a fásori kapuzást követően Kossuth díjban részesült. Sokan közülük szakot váltottak, még a gimnázium falai között, hiszen az új tantervi követelményeknek eleget akartak tenni.² A megszűntetés előtti és körüli időkben még más funkciókban is működött e neves iskola. Így büszkélkedhet olykor meghök-kentő nevekkkel: mint például a szakértésigis kurzus hallgatójaként itt tanuló Horn Gyula nyugodtan elmondhatta magáról, hogy fásori diák volt.

Kemény eszközök bevetésével lehetett a kommunista hatalomnak elérnie, hogy ez a tetszhalott állapot bekövetkezzék: Ordass Lajos püspök és Keken András Deák téri igazgató lelkes bírósági elítélésével és bebörtönzésével támadt dermedt csendben.³ Általános kortörténelmi ismereteink birtokában bizony csodálkozhatunk azon, hogy ilyen sokáig meg tudott maradni a Fasor. Belegondolni is borzongató, hogy egy év múlva – Sztálin halála, majd Nagy Imre magyarországi előtérbe kerülése – a túlélés öröme és kötelmeit hozhatta – hozta! – volna el a magyarországi egyházi iskolarendszer számára.

De ki látott a jövőbe? Így megesett az a – nyugodtan mondhatjuk – tragédia, hogy az evangélikus egyház oktatási rendjének, hangulatának, szellemének folytonossága szakadt meg a Fasor megszűntével. Egy iskola ugyanis – pláne egy Fasor méretű és mítoszú iskola – viseli a szó jelentésének elvont, emelkedettebb változatát is. Vagyis iskolát teremt, mintegy műhellyé válik – tanár s diák számára.⁴ Ilyenformán műhelyek zárták be kapuikat, s tüntek el Magyarország és a magyarság szellemi térképéről az egyházi iskolák megszűntetésével.

Hangsúlyoznunk kell: ezzel nem egyházaink veszítettek s nem is csak az államhatárai keretében megmaradt magyarság, hanem a teljes magyar kulturális nemzet! Az egyházi iskolák megszűntetésével kulturális, nemzeti büntényt követtek el aljas politikai rövidlátásból azok, akiknek – ideológiától, politikai felfogástól függetlenül – a magyarság megtartása (lett volna) a feladatuk. A Trianonnal harminc évvel korábban szétszaggatott magyarságot fosztották meg egy olyan hálózati rendszerétől, melyen át a magyar kultúrán átbocsátkozó – jó szellemű európaiságot injektáltak körbe a Kárpát medencében – hiszen hatásában nem szorítkozik az ilyesféle szellemi áramlás a nemzeti, magyar nyelvi körre. Vagyis a

¹ Gyapay Gábor: A Budapesti Evangélikus Gimnázium. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 133. old.

² Gyapay Gábor, az öreg gimnázium tanára s az 1989-ben újrainduló gimnázium igazgatója, a gimnázium történetét összefoglaló könyvében a szakok közül kiemeli, hogy „a sok latin-görög szakos helyett orosz szakosokra volt szükség”, s nem kevésbé nehéz váltásra kellett vállalkozniuk a hittantanároknak is. (i. m. 132. old.)

³ Vö. Gyapay Gábor: i. m. 132. old.

⁴ Most, hogy a Budapest-Fásori Evangélikus Gimnáziumban az oktatás újraindítása óta a huszadik tanév kezdődik, megkérdeztük öregdiákjainkat, mit jelentett életük, pályájuk számára az elindító Fásori Gimnázium szelleme. A vallomások és az eredmények a Humboldt-füzetek sorozatában fog napvilágot látni.

magyar egyházi iskolák hatása történelmük folyamán – még a két világháború között is – a magyar nyelvi határon túl is erősen és jótékonyan érvényesült.

A teljes magyarság, a magyar kultúra nehezen pótolható hiányt kapott örökül: egy szellemi tartalom, tartás átadásának, oktatási menetrendjének, egy magyar iskolarendszerbeli elgondolásnak s e gondolati rend megvalósításának a – sok évszázados – folyamatossága szakadt meg a második világháború után, 1952-ig, a háború utáni magyarországi, magyar és európai önpusztításban.

Érdekes és szinte érthetetlen, hogy tulajdonjogilag sok esetben nem következett be szakadás. Vagyis a telekkönyvi átírások, a valódi, formális kisajátítások, államosítások sokszor elmaradtak. Elfelejtődtek volna? Vagy belső, csendes szabatálásokról van szó? Vagy egyszerűen rendtelenségről, végiggondolatlanságról, ami oly igen jellemezte a magyarországi „szocializmust” (is)? Ezért olykor – a regisztrációkban – szellemi tekintetben még ma is a folyamatosság jeleit tapasztaljuk. Vagyis ahol a szocializmus éveiben az iskolák, az oktatási intézmények cégérváltozással fennmaradtak, ott ma, az újabb – egyházi irányú – cégérváltozás után a visszatekintő szem folyamatnak látja, látatja a múltat: mintha nem lett volna kétszeres rendszerváltozás.⁵

Míg a Fasor épületébe más funkciójú intézmények költöztek, a bejegyzett tulajdonjog nem változott: egységben maradt iskola, kollégium és templom. De az idő szétzilálta az egykori építői szándékban egységesen megjelenő szemléletet. Hogy az iskola tanárainak legyen lakása, diákjainak konviktusa, s a templom szolgálja a diákság igényeit is, ez a hármasság bizony meglazult sok helyütt. Az eltűnt iskola melletti templom – pláne ha benne kiváló békepapok szóltak – elnyerhette azt tulajdonul, ami valójában az iskoláé volt – nemcsak tulajdonjogilag, de a lét raisonja szempontjából is. Sok minden rekonstruálni való van még az egyháziasság berkein belül is. Egyébként, az oktatás egészében várnak elrendezésre, meghatározásra, korrekcióra azok a kérdések, amelyek – magyar hagyomány szerint – az egyház által végzendő társadalmi, kulturális, politikai közfeladat. Elsőrendűen az oktatásügy kérdéseinek zömét az általános oktatáspolitikai köreikben kell elrendezni. (heti óraszám, számlárlétra, minőségpolitikai elvek, finanszírozás stb).

Az egyetlen egyedi kérdés: a fenntartói viszony működtetése. Hiszen az önkormányzatoktól eltérően, egyedien láthatják el a vagyontuktól megfosztott egyházak fenntartói köteleiket. Sok kántor földje eltűnt a társadalmi átalakulásokban, tanári, iskolalelkészi lakások tűntek el, s lettek – ezer más okból – az egyházi iskolák – noha egyházi fenntartásúak, mégis valójában méltatlanul függők, vagyis autonómiájuk vesztett intézmények. Így aztán érthető, hogy lelkesítő partnerség és hitoktatás nem természetes szövetség nagyon sok újjáalakult egyházi iskolában. Szomorú tény, hogy azok az egyházi iskolák tudnak anyagilag zavartalan körülmények között fennmaradni, amelyek világi kötődést is élveznek. Vagyis ott, ahol esetleg az önkormányzat nem állít fel konkuráló iskolát, s a gyermekek – hitbéli viszonyaik előszűrése nélkül – az egyházi fenntartású iskolába iratkoznak be.⁶

Merre tartasz hát egyházi magyar iskola?

Külön gondolatfutamot igényel, hogyan találnak vissza egyházi fenntartású iskoláink régi szellemük funkciójának mai, a mai viszonyokhoz idomuló teljesítéséhez. Elit iskolák legyenek-e ab ovo – mint ahogy történelmi hagyományaiból adódóan a Fasori Evangélikus Gimnázium az kell, hogy legyen. Ha nem elit gimnázium, akkor eleve elhagyja örökségének köteleit.

Széles látókörű tudás, szinte határtalan tolerancia, decens viselkedés, megértőkészséget lehetővé tevő mély műveltség, elkötelezettség a közösség – nemzet és világ – iránt. Ilyes tételeket tartalmaznak a fasori öregdiákok felsorolásai, melyek az egykori gimnáziumot jellemezték. Én röviden úgy határozám meg: hogy „konzervatív liberális gondolkodási attitűd és irány”. Tudni, mi a jó, amit konzerválni kell, s érvényesíteni azokat a demokratikus elveket, melyek lehetővé teszik az egyén és a közösség szabadságát.

Meggyőződésem, hogy az egyházi gimnáziumok új körülmények közötti társadalmi funkcióit, fő premisszáit és minőségi jegyeit a tanítás, a nevelés menete közben minél hamarabb és átgondoltabban

⁵ Egyik vidéki evangélikus gimnázium igazgatóinak sorában meghökkenve fedeztem fel a kommunista időszak igazgatóinak az arcképét.

⁶ Ilyen iskolákban azonban erősen felvetődik a kérdés s megnyugtatóra vár a kétely, teljesíti-e s hogyan az ilyen iskola az egyháziasság, a hitbéliség köteleit. Nem szegregáció ez, de óhatatlan követelményi rend: mit képvisel, milyen értékrendet emel a tanulói tudatba s lélekbe az iskola? Volt olyan vezetői tanácskozás, ahol arról a gondról tárgyaltak, hogy el lehet-e várni az érettségi előtt, hogy a diákok megkeresztelkedjenek? A Fasorban ez – miként a lelkesítő ajánlás – a felvétel egyik feltétele.

meg kell határoznunk. S meg kell azt is találnunk, milyen utakon jutunk el ezeknek a pozitívumoknak, társadalmi céloknak a pedagógiai érvényesítéséhez.

Most, hogy e kis eszmefuttatás végére értem, modern időnkhez méltóan sms-üzenetben megkérdeztem egyik tavaly végzett fásori diákunkat, milyen célok jellemezték – vagy kellett volna, hogy jellemezzék – egyházi iskolánkban az oktatást, vagyis hogy „mit kapott a Fasortól”, ez a válasz érkezett egy órája a kézi telefonomra: „empátia, kitartás, szeretet, közösségérzet, hit, őszinteség, tisztánlátás, tájékozottság – én ezt várom egy keresztyén iskolától.” Diplomátikus válaszában Korpos Orsolya, aki ma a budapesti református teológia másodéves hallgatója, ugyan nem azt fogalmazta, hogy „ezt kaptam keresztyén iskolámtól, a Fasortól”. Felsorolása azonban azt mindenképpen bizonyította, hogy iskolája legalább az igény pontjait megadta néki, s ennél többre tanári gondolkodó a mai összegubancolódtott világban aligha vágyhat.

Ódor László

Amiről negyven éven át nem beszéltünk

Csehszlovákia megszállása 1968-ban a rétsági katonák emlékezetében

Egy visszaemlékezés szerint Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1934-ben megtekintett egy hadgyakorlatot Nyugat-Nógrádban, valahol Nézsa határában. A kormányzó olyan jól érezte magát, hogy elhatározta, egy laktanyát ajándékozik a térségnek. Így került 1936-ban Rétságra az alakulat.¹ Hat évtizedes fennállása alatt három ízben is a történelmi események középpontjába került. Először 1941. július 27-én, mikor Gorgyijevkánál megütköztek a Don kanyarhoz kivezényelt rétsági katonák az oroszokkal, s fájdalmas veszteséget szenvedtek. Másodízben 1956-ban kapott főszerepet, mikor Felsőpetényből Mindszenty bíborost Rétságra, majd onnan Budapestre szállították. A harmadik történelmi pillanat 1968. augusztus 20., mikor a Varsói Szerződés tagállamainak kötelékében a rétsági alakulat is részt vett Csehszlovákia megszállásában, s megjelenésükkel leverték a szomszédos államban megindult demokratizálódási folyamatot. Mintegy tízezer négyzetkilométernyi területet szálltak meg.

Már hetekkel a bevonulás előtt gyakorlatoztak a katonák. Behívták a tartalékosokat, s a település határában kijelölt körletekben tartózkodtak. A hadvezetés már előre tervezte, de a katonák, sőt a tisztek nagy része sem sejtette még ekkor, hogy mi a gyakorlat igazi célja. A rétságiakat a zalaegerszegi alakulat alárendeltségébe vezényelték, s így lett az akció fedőneve: „Zala gyakorlat”. Augusztus 20-án éjjelkor indult meg a menet. Ezt megelőzően egy órával hirdették ki a harcparancsot. A laktanyában csak az első időszakos katonák, s a mozgósítás esetén itt maradandó tisztai állomány maradt. A határon ellenállásba nem ütköztek, a járművek egyszerűen áttörték a sorompót. Már Ipolyságnál megtörtént az első baj: egy tank a hidon megcsúszott, s a folyó partjára zuhant. A harckocsi parancsnoka, a toronyban álló Bogáth József, a zalaegerszegi alakulat tartalékos alhadnagya azonnal szörnyethalt.

A határátlépés volt az első komoly feladat. A rétsági ezred parancsnoka, Kovács István alezredes a hazatérés után összefoglaló jelentést készített a megszállás két és fél hónapos időszakáról. Így fogalmaz ebben: „Az elhatározás térképen került kidolgozásra. Sajátos feladatként kidolgozásra került határátlépés után az Ipolysági postahivatal és vasútállomás híreszközzeit megbénító csoport, valamint a birtokba veendő 5. sz. objektum területén a párt és nemzeti bizottságok, közintézmények, rendőrség, vasútállomás és posta, valamint a katonai objektumokat birtokba vevő operatív csoportok összetétele és feladata. Az ezredparancsnokság harcparancsa és együttműködési utasítása két változatban került kidolgozásra. „A” változatban, ha a Csehszlovák Néphadsereg nem áll ellent, és fegyveres harcra nem kerül sor; „B” változatban pedig, ha találkozó harcra kerül sor. Neheztette az elhatározás kidolgozását az, hogy megfelelő felderítési adatok sem a katonai erőről, sem az egyéb fegyveres erőről és a menetvonal és a rajtalévo hidak állapotáról felderítési adatok nem álltak rendelkezésre.”²

¹ Hetényi Rezső egykori rétsági főszolgabíró visszaemlékezése. Kézirat

² Kovács István alezredes összefoglaló jelentése, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest